

ȘTIINȚĂ — POLITICĂ : O FALSĂ ANTINOMIE

Mihnea Gheorghiu

După definiția școlii sociologice americane, *politica* constituie un „centru de integrare a tuturor elementelor analitice ale sistemului social”. Un cunoscut profesor și jurist european a găsit o formulă pentru a sugera cadrul dezbaterii despre rolul individualității umane în sistemul social ambiant: „realitatea este neutră, conștiința este politică”.

Comportamentul electoral al membrilor unei comunități din orice țară nu este caracteristic pentru ființa intrinsecă a individului alegător. Opțiunea lui așa-zis politică nu este definitorie, pentru că programele partidelor politice sînt rezultatul unor relații de alt tip social decît cele pe care societatea le impune personalității lui particulare. Nu vrem deci să înțelegem aici implicația civică a omului de știință în sensul de militant politic programat. Pentru că, din acest punct de vedere, orice *apolitism* ar fi justificat atunci cînd nu există alternativa la *servum pecus*. Însă între omul care se ocupă profesionalmente de afacerile publice și creatorul de valori intelectuale care servește exclusiv progresul științei, lumea de azi și-a ascuțit interdependențele pînă la o treaptă necunoscută în trecut, destinele lor *politice* devenind în mod practic inseparabile.

Biografiile unor oameni de știință de mare autoritate morală n-au fost niciodată și nicăieri despărțite de rolul pe care personalitatea lor l-a jucat în istoria societății. Cercetarea mecanismelor social-psihologice ale motivației autorității lor a condus totdeauna la concluzia că toți acești „oameni mari” își constituiseră criterii de valoare proprii în raport cu societatea, conștienți de contribuția lor la progresul „cetății” (*polis*) în care trăiau. Și chiar atunci cînd vom decreta că necesarmente nu există raporturi politice (în sensul civic al cuvîntului), vom accepta că ele sînt *raporturi sociale care devin politice ca urmare a actului de apreciere* a individului care, depășind viziunea evenimentială despre istorie, e călăuzit de una evoluționistă. Marii oameni cărora le sîntem recunoscători pentru salturile civilizației de care profită azi omenirea au fost deci conștienți de finalitatea muncii și succeselor lor în evoluarea condiției umane, în cadrul ivirii în timp a unor forme mai bune de organizare socială și politică, mai prielnice vieții pe pămînt.

Invazia tehnologiei în toate funcțiile corpului social, începînd cu sistemele economice și terminînd cu organizarea statului, a introdus în

toate relațiile dintre membrii societății o departajare mai riguroasă a rolului indivizilor, reducându-se răspunderile la o sferă minimă de manifestare pe ecranul computerului, o sferă cu rază de acțiune fatalmente redusă. De exemplu, muncitorul la o bandă de montaj, sau șeful de atelier într-o secție de subansambluri dintr-un complex uzinal de construcții de mașini, sau șeful unui laborator de cercetări într-o fabrică de produse chimice și așa mai departe. Ei nu răspund de destinația ultimului produs finit al marului cartel industrial în care se încadrează aria lor specifică de activitate. Indiferența social-politică a cercetătorului științific reiese aparent firească.

Automatizarea și robotizarea producției ce poartă semnătura omului de știință conduc deci implicit și la depersonalizarea lui? Un stat-major (industrial, politic, militar etc.) poate deci conta pe consensul manipulării atit a acțiunii sale profesionale, cit și a personalității sale civice, în scopuri distructive? Dacă răspunsul este afirmativ omul de știință respectiv își pierde orice autoritate morală, indiferent cu cine votează ca cetățean anonim.

Trebuie să ne detașăm de așa-numita „jargonizare” a termenilor ce definesc curent noțiunea de politică: apartenența la un „clan” politic sau la o ideologie cunoscută a cărei finalitate se particularizează în anumite principii de autoritate sau de structură ale puterii, acelea care determină corelativ cooperarea sau opoziția în grupul social de referință. În cazul în speță, politica este dispozitivul structural care organizează dinamica unei societăți în funcție de inegalitățile prezente în orice corp social. Atitudinile politice (în raport cu puterea) privesc modalitățile diferite de reglementare a coexistenței între grupurile constitutive ale societății. Participarea „cetățeanului” diferă, de asemenea, după criteriile istorice sau psiho-sociale, de la un stat la altul și de la un individ la altul.

În circumstanțele actuale ale revoluției științifice și tehnice, au loc modificări substanțiale în concepția curentă despre lume în general și despre atitudinile politice în particular, datorită sporirii fără precedent a interdependențelor economice la nivel planetar. Dimensiunile filosofice și sociale ale revoluției științifice moderne globalizează și politizează obținurile științei și tehnicii.

Istoria civilizației nu mai înglobează istoria științei ca o componentă culturală, ci ca pe o sumă activă de factori determinanți ai dinamicii progresului omenirii. Astfel, orice revoluție în știință a pregătit o revoluție prin știință. La al XVI-lea Congres Internațional de Istorie a Științei de la București s-a mai spus că istoria științei, — dacă nu e privită doar ca un depozit de anecdote, sau ca o cronologie, — „poate produce o transformare decisivă a însăși imaginii despre știința dominantă astăzi și implicit despre omul de știință al epocii contemporane”. Într-o recentă lucrare românească de filosofie a științei se subliniază, că odată cu schimbarea condiției omului în lume se produce și „modificarea raporturilor dintre știință și conștiință, atit de strins legate în cultura tradițională”.

Responsabilitatea clasică a omului de știință față de scopul și efectul operei sale, *pînă acum de natură pur morală, dobîndește în lumea de*

azi și o dimensiune politică prin consecințele activității sale în sfera vieții materiale a societății și a istoriei acesteia.

Din punct de vedere socio-economic, apare limpede că umanitatea a intrat într-o fază critică a dezvoltării ei evolutive. Cursa înarmărilor a atins proporții dementiale (recunoscute ca atare), în vreme ce apare tot mai dificilă asigurarea unor condiții de viață satisfăcătoare pentru cea mai mare parte a omenirii. Aceasta este principala dilemă globală ce confruntă lumea de azi : o situație fără seamăn în istoria mondială, în istoria statelor, ca și în istoria științelor. Atunci cînd invenția luminii electrice și a comunicațiilor la distanță a schimbat modul de viață al celor mai mulți locuitori ai planetei (îmbogățindu-i pe fabricanții noilor instrumente ale civilizației), nimeni nu putea bănui că următoarele descoperiri științifice vor servi drept amorsă armelor termonucleare și că războaiele anilor optzeci vor fi tehnetrice sau nu vor fi. Într-adevăr, nimeni nu mai poate azi concepe războiul modern decît ca o confruntare între cele mai complicate calcule și instrumente de distrugere, furnizate în exclusivitate de către oamenii de știință spre satisfacția cercurilor politico-militare interesate în reimpărțirea lumii post-belice.

Marile manifestații mondiale împotriva amenințării războiului atot-distrugător nu mai au nevoie de declarații de simpatie și e un fapt constatat că majoritatea cercetătorilor și oamenilor de știință antrenați în noile tehnologii de luptă sînt moralmente de partea combatanților pentru pace, indiferent de naționalitate, religie sau ideologie. Oricum s-ar numi altfel, acesta este o opțiune politică, la care obligă o situație-limită tipică, o problemă de viață și de moarte din termenii logicii căreia *tertium non datur*.

Reașezarea lumii pe temeliiile coexistenței pașnice și ale cooperării economice și tehnico-științifice internaționale ridică, încă de pe acuma (în spiritul ecuației : dezarmare-dezvoltare), noi dileme în problematica globală a omenirii. Efectele progresului tehnologic asupra vieții materiale sînt perpetue și profunde. Tehnologia contemporană se prezintă ca „un sistem integral de componente sociale, culturale, intelectuale, administrative și politice”. Tehnologia avansată nu înseamnă numai mașini „sofisticate”. Posesorii progresului tehnic vor controla și progresul social și nu numai din țările lor. Un fizician, profesor de istoria științei la Universitatea Harvard declara recent : „efectele dependenței de tehnologie asupra libertăților noastre constituie o temă principală ; eu cred că acesta e cîmpul de luptă pe care are loc bătălia privind tehnologia”. Reapare astfel criteriul și opțiunea politică, de data asta în enunțul unui istoric al științei.

Nu a fost scopul nostru, de a scoate în evidență noile chestiuni privind rolul cercetării tehnico-științifice și al tehnologiei, care mai trebuie enunțate în cadrul problematicii globale a omenirii : în resursele energetice, în alimentație, ecologie, exploatarea spațiului extra-terestru și altele cunoscute, în principal adîncirea disparităților dintre bogați și săraci. Nimeni nu poate subestima importanța și dificultatea acestei misiuni

necesare. Tehnologia actuală pare a fi unul din marile experimente întreprinse de omenire iar sfidarea ei prezintă simptome cu repercusiuni greu de exagerat. Ca membru al Clubului de la Roma, am avut eu însumi lungi clipe de meditare pe această temă, alături de colegii mei, de acord sau în dezacord cu dinșii.

Trebuie să cădem de acord, în același timp, cu cei ce constată că „culturi, țări, ideologii diferite folosesc tehnologia într-un anumit context istoric; toate devin tehnologizate, dar, adesea, în feluri destul de diferite”. Intrăm cu acest nou postulat în aria infinită a rolului mijloacelor de comunicare și al contribuției științelor la progresul educației pentru pace și cooperare internațională. Fluxul schimbului de date prin canalele de telecomunicații a crescut în ultimii zece ani cu 25 % și se află în progres. În jurul anului 1985, masa de publicații științifice va atinge ca volum echivalentul sumei totale a scrierilor științifice de la începutul „galaxiei Guttenberg” și până la jumătatea secolului nostru. La Conferința Mondială pentru politicile culturale convocată de UNESCO vara trecută la Mexico-City au fost luate în considerație și alte aspecte ale problemei acesteia.

Rolul crescând al operelor și oamenilor de știință în reconsiderarea conceptelor de ecuație, în promovarea programelor de cercetare în științele sociale și în dezvoltarea relațiilor culturale dintre țări echivalează, în felul său specific, tot cu o atitudine politică.

Concluziile noastre nu pretind să respingă o falsă antinomie, recunoscută azi ca atare de științele politice, nici să implementeze noi mijloace practice de acțiune, ci doar să provoace un nou impuls la modificări în mentalități și comportamente individuale sau colective din marele detașament mondial al oamenilor de știință și cultură, în „spiritul de la București”, în avantajul cooperării și păcii între popoare.

La Conferința mondială asupra politicilor culturale, convocată de UNESCO în capitala Mexicului, au participat purtătorii de cuvânt ai fiecăreia dintre definițiile posibile ale noțiunii de Cultură ce se vehiculează în veacul nostru, într-un climat politic care se declară deschis schimbului de valori spirituale, în numele democratizării culturii și al cooperării internaționale pacifice.

Omenirea n-a dus lipsă de declarații pacifiste și binevoitoare, conform dictonului că și „iadul e pardosit cu intenții bune”. Benito Juárez — ideologul clasic al revoluției naționale și sociale mexicane — a fost citat la fața locului de reprezentantul unei mari puteri, pentru memorabila sa formulă politică: „pacea este respectarea dreptului celuilalt”. Un citat celebru, nu mai puțin bineintenționat. Dacă, totuși, după ultimul război mondial această planetă a găzduit, cu oroare, un foarte mare număr de războaie „locale”, cele mai multe nedecarate oficial (din care cel puțin cinci sînt în plină desfășurare), rămîne de presupus că omenirea suferă tocmai de nerespectarea drepturilor unor națiuni de către altele. Și că istoria contemporană asistă cu dezolare, pe unele meridiane, la reîntorcerea civilizației în barbarie.

Toți oamenii increzători în virtuțile bunului-simț și în puterea rațiunii au sperat că o întâlnire internațională supremă — ca ultima sesiune specială a Organizației Națiunilor Unite dedicată dezarmării — va da negreșit roadele așteptate și că va alunga în sfârșit spaima cea mare din suflete. Jocul intereselor fără suflet a fost, însă, mai puternic.

Deși teoretician al strategiei prusace, însuși feldmareșalul Moltke declara cu mai mult de un veac în urmă „cursul istoriei mondiale constă în apropierea de Pace”. O altă declarație pioasă, după care același personaj a „pacificat” Danemarca, Austria și Franța. Aceia care își împart „zonele de interes” ale globului, ca feliile unui pepene, au desigur rațiunile lor pe care însă rațiunea normală nu le recunoaște.

Nu sintem pesimiști ! Forțele reale și trainice ale politicii mondiale se conduc după criterii etice mai echitabile decât interesele lupești. Trebuie de aceea stabilite noi măsuri de comunicare, pentru creșterea încrederii mutuale, între țările și popoarele care refuză alternativa bestiei.

Ni se pare că una dintre aceste măsuri este cunoașterea și recunoașterea culturală dintre națiuni, este educarea conștiinței pentru coexistență și cooperare și pentru „dezvoltare prin dezarmare”. Formulele nu lipsesc, lipsește conținutul acestor noțiuni, încă nu vorbim aceeași limbă. Trebuie să ne înțelegem ! Sintem incredințați că principalul țel al UNESCO în convocarea Conferinței sale din Mexic a fost și atingerea acestui scop, înscris de altfel în statutele organizației mondiale și mărturisit fără reticente în alocuțiunea directorului general, ca și în cuvântările multor delegați. Însăși politica culturală a țării noastre este o politică pentru pace, așa precum foarte bine au putut-o cunoaște și la această Conferință oamenii de știință din toate țările. Pentru o strategie umanistă a dezvoltării !

Ar fi însă nespus de îngrijorător ca toate strădaniile și manifestările sincere și puternice ale celor mai largi categorii de savanți, cărturari și profesori, ziariști, oameni de artă, slujitori devotați ai spiritului și civilizației, care ne justifică dreptul la speranță, să nu izbutească a construi între ei acea punte solidă și durabilă care să le reunească nădejdea în scopul propus și-n lupta împotriva ignoranței despotice și minciunii sforăitoare ; contra renașterii barbariei.

Pentru că nici un feldmareșal și nici un miliardar și nici un bigot tiran și nici un alt zimbet condescendent și fățarnic la adresa omului „cufundat în stele”, a celui ce-și dăscălește elevii la o tablă uzată, sau care „șterge colbul de pe cronicile bătrâne”, sau celui iluminat de miracolul vieții de sub microscopul său electronic, sau asurzit beethovenian de o simfonie numai de el auzită, sau îmbătat de inflorescența previzibilă a cuvintelor uitate de alții (pentru că nici Muzele nu mai tac între Arme), sau reînsuflețind Universul într-un ordinator neînsuflețit — nimic și

nimeni nu va putea pogori de pe pedestalul ei inexpugnabil Inteligența, forța și valoarea creatorilor de noi adevăruri pentru binele omenirii. Cu o singură, supremă condiție: dacă se știe că — învingându-și, în sfârșit, slăbiciunea seculară de a fi dezuniți — pot fi solidari, acum și în viitor.

Antidotul barbariei este Cultura în sensul său cel mai larg. În acest ultim și nobil scop, un nou apel se face auzit la adresa oamenilor de cultură, știință, artă: uniți-vă, întru respectul dreptului fiecăruia și pentru comprehensiune! Pacea este cea mai bună instrucție a actualelor și viitoarelor sute de milioane de militanți pentru o lume mai sigură și mai demnă.